

Anmeldelse: Europas fortid præger vores fremtid

Af Klaus Carsten Pedersen

Uffe Østergaard har skrevet en imponerende bog om vores kontinent. Hvorhen Europa er titlen – men måske ville Hvorfra Europa være en mere dækkende titel.

Østergaard, Uffe:
Hvorhen Europa?
Djof Forlag 2018,
598 s.

Professor emeritus ved Copenhagen Business School Uffe Østergaard har i de seneste 35 år især forsket i og skrevet om nationalitet og statsborgerskab, konflikt og samarbejde i Danmark, Norden og Europa. I *Hvorhen Europa?* øser han generøst af sin omfattende viden i 19 kapitler, der fint kan læses som enkeltstående essays. Kapitlerne er organiseret i fire dele: ”Borgere

og stater i Europa”, ”Europas 500 år”, ”EU: Klemte mellem borgere og stater” og den sidste og suverænt korteste del: ”Hvorhen Europa?”

Bogens ambition er at give en grundig gennemgang af hele Europas samfundsmæssige udvikling med henblik på at forstå Europa anno 2018 og hvad fremtiden vil bringe. Østergaard mener, at historiefaget kan hjælpe med at håndtere den løbende overflod af begivenheder og informationer ved at træde et skridt tilbage og se strukturer i begivenhederne og de lange linjer i udviklingen, men at det på samme tid er problematisk at trække disse linjer ind i fremtiden. Før finanskrisen kunne for eksempel den britiske politolog Mark Leonard udgive en lille bog med den optimistiske titel *Why Europe will run the 21st century*. Det ser Østergaard mildt sagt ikke mange tegn på fjorten år senere, og han afslutter kapitlet med at skrive, at den femhundredårige parentes, hvor Europa dominerede Kina og Indien og koloniserede resten af verden, er slut.

Klaus Carsten Pedersen (f. 1943) er fhv. direktør for Det Udenrigspolitiske Selskab. Han har tidligere arbejdet i Forsvarets Efterretningstjeneste og sidder i dag i rådet for Det Udenrigspolitiske Selskab. Han er uddannet cand.polit. fra Københavns Universitet.

Den femhundredårige parentes, hvor Europa dominerede Kina og Indien og koloniserede resten af verden, er slut.

res nationale suverænitet.

Østergaard

Der er talrige referencer til og diskussion med andre forfattere og historikere og en litteraturliste på 36 sider ud over de fire sider med bøger og artikler, han selv har skrevet. Der er selvfølgelig også et ordentligt stikordsregister bag i bogen. Næsten ethvert navn følges op af en kort eller en længere biografi, og steder og begivenheder beskrives ofte nøje. De 74 fodnoter er omfattende og ofte lidt spøjse. Note 55 er for eksempel en gennemgang over en hel side af Erling Bjøls karriere og forfatterskab. For slet ikke at tale om den note, som over en halv side fortæller om Olaus Magnus og hans sjældne ”Carta Maritima”, hvorfra de to små vignetter på omslaget er taget.

Fem slags europæer

Med til at forstå Europa hører ifølge Østergaard de forskellige opfattelser af, hvad det vil sige at være borger, og ikke mindst statsborger, i Europa: der er ifølge ham fem forskellige former for statsborgerskab i Europa: den nordiske, den ortodokse, den multinationale, den føderale og den republikanske.

Det har afgørende betydning for at forstå sammenhængen mellem stat, nation og territorium i deres historiske mangfoldighed. Intet tyder på, siger han, at nationalstaten med dens ideal om enhed af stat og nation vil forsvinde med globaliseringen. Her finder han det nordiske ’folkelige’ demokrati af særlig interesse, fordi det virker og har høj legitimitet i befolkningerne, og på grund af den store vægt, disse lægger på de-

ser derfor nærmere på den nordiske model. Han lægger ud med at analysere det oldenborgske monarki, for han finder forudsætningerne for den nordiske model allerede i 1500-tallets lutherske fyrstestat og den lutheranske ortodoksi. Inden man i Danmark nåede frem til junigrundloven i 1849, skulle man dog igennem næsten 200 års enevælde.

Østergaard nævner, at det danske enevælde blev kritiseret og debatteret i Europa. Han nævner specielt Montesquieu, hvis kritik i 1734 af enevælden dog indirekte var møntet på Frankrig. Han nævner sjovt nok ikke Robert Molesworth, der fyrré år tidligere udgav en barsk kritik af den endnu ret unge danske enevældes undertrykkelse af frihed. Også hans kritik var indirekte rettet mod hans hjemland. Den blev en europæisk bestseller og kom i mange udgaver både på engelsk og fransk. Fjerde udgave fra 1738 var, ligesom Montesquieus værker, blandt de bøger, som påvirkede USA’s founding fathers, denne her dog som eksempel på hvordan man IKKE skulle indrette samfundet. Molesworth fandt enkelte lyspunkter, for eksempel at almindelige folk ofte kunne læse og skrive; men han var især meget imponeret over den klare og forståelige nyudgivne ”Danske Lov”, det ikke-korruperte retsvæsen, den effektive administration og ligheden for loven. Skatterne var høje, men ramte alle, og derfor fandt folk sig i dem. Det er jo nogle af de faktorer bag udviklingen af den nordiske model, som Østergaard fremhæver.

Fra imperier til nationalstater

I kapitel 3-5 ser Østergaard på Europas transformation fra imperiale størrelser til en samling af nationalstater, hvor de historiske årsager til de iboende konflikter og udfordringer i dagens Europa bliver tydelige: Fra Grækenlands smertelige forløb frem mod økonomisk-politisk ansvarlighed og den endnu mere smertefulde udvikling på Balkan frem mod etnisk definerede nationalstater til Ruslands og Østrig-Ungarns erfaringer som imperier og multinationale stater og Storbritannien og Spaniens udvikling fra "multinationale nationer med imperier" til "multinationale nationer med fantomsmerter" i form af Brexit og striden mellem Catalonien og Madrid. Tyskland får et eget kapitel om de mange tyske lande, som kun formelt var underlagt en overnational kejser. Samlingen af næsten alle disse lande til én stat skete først i 1871 under Preussens ledelse. I løbet af de godt 30 år fra 1914 til 1945 gik Tyskland næsten til grunde; men har rejst sig og har med diktatur, krig og kaos i frisk erindring opbygget en demokratisk forbundsrepublik af temmelig autonome stater præget af samarbejde og kompromisdannelse.

I dag er Tyskland blevet fredsommeligt og er for første gang i historien på god fod med alle sine (i dag ni) nabolande. Det gælder ikke mindst ærkefjenden gennem mere end tusinde år: Frankrig, som kapitel 7 "Absolutisme og republikanisme" handler om. Den franske model er modsat den tyske territorial og centralistisk.

Østergaard siger om Frankrig, at det er både republikansk, revolutionært, katolsk og enevældigt. Frankrig har ganske vist etableret 13 regioner, men ikke brudt afgørende med traditionen fra enevælden og revolutionen, der samler al magt i Paris. Frankrig og Tyskland er forskellige, men har brug for hinanden, og Europa har brug for, at de arbejder fredeligt og godt sammen.

Frankrig og Tyskland er forskellige, men har brug for hinanden, og Europa har brug for, at de arbejder fredeligt og godt sammen.

Det delte Europa

Del to, "Europas 500 år", forklarer, hvorfor og hvordan Europa kom til at dominere verden. Efter Romerrigets opløsning kom der aldrig et nyt europæisk imperium trods behjertede forsøg fra spansk, fransk og tysk side. Tættest på kom Spanien, hvis store invasionsstyrke i 1588 blev ødelagt i Den Engelske Kanal – ikke af de underlegne englændere, men af en orkan. Fraværet af ét dominerende imperium i Europa slap politiske kræfter løs, modsat i Kina. Den fortsatte konkurrence mellem staterne blev afgørende for de industrielle, teknologiske, demokratiske og nationale revolutioner, der har præget Europas udvikling.

Del tre, "EU klemte mellem borgere og stater", analyserer EU's tilblivelse som fredsprojekt og meget andet: modvægt mod Sovjetunionen, fransk indbinding af Tyskland og tysk ønske om at genvinde respektabilitet og "beskytte verden mod tyskerne". Siden blev EU en havn, som de tidligere

kommunistiske lande i Baltikum, Centraleuropa og Balkan kunne søge ind i. Det fællesskab, som seks lande skabte i 1957 med Romtraktaten, er blevet til den union med 28 deltagere, som Grønland trådte ud af i 1985, og som Storbritannien nu også er på vej ud af, med mindre en ny folkeafstemning eller en ny regering beslutter noget andet. Østergaard gør meget detaljeret rede for samarbejdets organisatoriske udvikling, skelsættende begivenheder, markante personligheder og det evige tovtrækkeri mellem føderalister og nationalister blandt og i medlemslandene. Som eksempler på de to positioner citerer han Churchill og De Gaulle. Churchill sagde blandt andet, at vi må ”genskabe den europæiske familie, eller så meget af den vi kan, og give den en struktur som den kan leve fredeligt, sikkert og frit med. Vi må bygge en slags Europas Forenede Stater.”

Men det er på mange måder De Gaulles vision om ’fædrelandenes Europa’, der har sejret. (En vision præcis som Churchills blev formuleret allerede i 1821 af den tysksprogede danske etatsråd C. F. von Schmidt-Fiseldék i en bog, Østergaard ikke nævner: *Der Europäische Bund*. Hans baggrund var også en ødelæggende ’verdenskrig’, og med USA og det tyske forbund som forbilleder foreslog han en europæisk føderation med fælles råd, mønt, domstol, hær og flåde.)

Dyster forudsigtelse

Del fire hedder som bogen ”Hvorhen Europa?” og lægger lidt overraskende ud med et kapitel om Kinas udvikling fra stridende stater til ét samlet rige.

Det er en stærkt læseværdig sammenligning med udviklingen i Europa. Den slutter med en udtalt bekymring for, at Kinas voksende økonomiske og militære styrke kan blive vendt mod europæerne. Og så kommer til sidst spørgsmålet ”Hvad kan vi lære af historien?” med forfatterens bud på EU’s fremtid. Efter en redegørelse for Europas aktuelle kriser siger han, at hvis EU overlever, er det sandsynligvis som en mere eller mindre løs koalition af nationalstater. Ikke en føderativ stat med klare kompetencefordelinger, men et mudret kompromis. Med mindre det ligefrem lykkes en uheldig alliance af Vladimir Putin, Marine Le Pen, Viktor Orbán, britiske konservative, polske nationalpopulister og almindelig ligegyldighed blandt vælgerne helt at få EU nedlagt. Det, Europa er i færd med at miste, siger han, er evnen til at påtvinge resten af verden vores opfattelse og normer.

Det virker, som om kapitlet er skrevet i nogen hast med en del gentagelser. Østergaard tager i meget høj grad pejling af begivenhederne i de ni år fra finanskrisen i 2007 over flygtningebølgen i 2015 til Brexit-afstemningen i 2016. Man kan måske pege på, at årene har været et wake-upcall, og at europæerne er rykket sammen og blevet mere fokuserede. Selv Enhedslisten har droppet ønsket om at melde Danmark ud af EU. Man kan måske forestille sig, at Brexit ikke bliver til noget, at flygtningeproblemet finder en europæisk løsning, at EU’s ydre grænser bliver bedre bevogtede, og at europæernes måde at håndtere samfundet på har attraktionskraft i resten af verden. EU er

ubestrideligt på vej ned i forhold til Kina, men næppe i forhold til USA og slet ikke i forhold til Rusland.

Dette korte kapitel indfrier ikke helt det løfte, der ligger i spørgsmålet ”Hvorhen Europa?”, og Østergaard slutter da også af med at sige, at han har holdt sig til diagnosen og udeladt recepten. Det kan man jo vanskeligt bebrejde en historiker, selv en så belæst og kyndig historiker som Uffe Østergaard. Men hans dybe dyk i hi-

storien, hans udlægning af de lange linjer, hans talrige digressioner og provokationer og hans fyrige kæpheste gør bogen særdeles læseværdig. Det er som sagt i indledningen en samling essays, og de kan godt læses enkeltvis og i vilkårlig orden. Men ”Hvorfra Europa?” havde været en mere dækkende titel på værket.

○○○